

પ્રકરણ - 6

સંશોધનનો સારાંશ, તારણો, શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો અને ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો

6.1 પ્રસ્તાવના

6.2 સંશોધનનો સારાંશ

6.3 સંશોધનનાં તારણો

6.3.1 અભિપ્રાયાવલિના આધારે પ્રાપ્ત તારણો

6.3.1.1 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોની સામાન્ય માહિતીને
આધારે મળેલાં તારણો

6.3.1.2 ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે
મળેલાં તારણો

6.3.1.3 ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના
પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

6.3.1.4 તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે
મળેલાં તારણો

6.3.1.5 તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના
પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

6.3.1.6 નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે
મળેલાં તારણો

6.3.1.7 નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના
પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

6.3.1.8 નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના
આધારે મળેલાં તારણો

- 6.3.1.9 નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.10 ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.11 ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.12 વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.13 વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.14 સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.15 સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.16 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.1.17 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2 પ્રશ્નાવલિના આધારે પ્રાપ્ત તારણો
- 6.3.2.1 ડાંગ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.2 તાપી જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.3 નર્મદા જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

- 6.3.2.4 નવસારી જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.5 ભરૂચ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.6 વલસાડ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.7 સુરત જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.2.8 દક્ષિણ ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો
- 6.3.3 સાક્ષ્યપત્રકના આધારે પ્રાપ્ત તારણો
- 6.3.4 દસ્તાવેજી સાહિત્યના આધારે પ્રાપ્ત તારણો
- 6.3.4.1 ડાંગ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.2 તાપી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.3 નર્મદા જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.4 નવસારી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

- 6.3.4.5 ભરૂચ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.6 વલસાડ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.7 સુરત જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.3.4.8 દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો
- 6.4 શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો
- 6.5 ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો

પ્રકરણ - 6

સંશોધનનો સારાંશ, તારણો, શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો અને ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો

6.1 પ્રસ્તાવના

અગાઉના પ્રકરણ પાંચમાં સ્વરચિત- ઉપકરણો અભિપ્રાયાવલિ, પ્રશ્નાવલિ અને સાક્ષ્યપત્રકને આધારે પ્રાપ્ત માહિતીનું તેમજ દસ્તાવેજ સાહિત્યને આધારે પ્રાપ્ત માહિતીનું વર્ણનાત્મક તથા અંકશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ રજૂ કરી મળેલ માહિતીનું વિસ્તૃત અને સર્વગ્રાહી અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું.

હવે સંશોધન આલેખનનાં અંતિમ તબક્કા રૂપ પ્રસ્તુત પ્રકરણ છ માં સંશોધનનો સારાંશ, માહિતીનું પૃથક્કરણ તથા અર્થઘટનને આધારે પ્રાપ્ત થયેલાં તારણો, શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો તેમજ ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો તરફ દિશા નિર્દેશ કરવાનો ઉપક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

6.2 સંશોધનનો સારાંશ

સાંપ્રત સમયમાં સંસ્કૃત શિક્ષણનું મહત્ત્વ ઘણું છે. પરિવર્તન પામતા આ યુગ સાથે કદમ મિલાવવા માટે, નૂતન સંસ્કૃતિના આ યુગમાં વ્યક્તિને ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે, ભારતીય સંસ્કૃતિને સમજવા માટે, વેદ-ઉપનિષદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી બને છે, ત્યારે માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ અંગે જાણવાનું ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. આથી સંશોધકે દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો.

પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુઓ નીચે મુજબ હતા.

- (1) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કરતાં શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, જાતીયતા અને જાતિ વિષયક જાણકારી મેળવવી.
- (2) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને તેની ફલશ્રુતિ સંદર્ભે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો મેળવવા.

- (3) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક સંદર્ભે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા.
- (4) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના અધ્યાપન માટે શિક્ષકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી શિક્ષણ પદ્ધતિની વિશેષતાઓ વિશે શિક્ષકોના અભિપ્રાયોની જાણકારી મેળવવી.
- (5) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપન કાર્ય દરમિયાન ઉપયોગી શૈક્ષણિક ઉપકરણોની ઉપલબ્ધિ અને ઉપયોગ વિશે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો પ્રાપ્ત કરવા.
- (6) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના અધ્યયન-અધ્યાપન કાર્ય દરમિયાન જરૂરી એવા સંદર્ભ સાહિત્યની પ્રાપ્તિ અને ઉપયોગિતા વિશે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો મેળવવા.
- (7) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયના મહાવરા માટે તેમજ સ્વ અધ્યયનની ટેવો વિકસાવવા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ગૃહકાર્ય અને તેની તપાસ સંદર્ભે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા.
- (8) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ અંતર્ગત સ્પર્ધાઓ અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ અંગે શિક્ષકોના અભિપ્રાયોની જાણકારી મેળવવી.
- (9) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણનાં અધ્યયન-અધ્યાપન કાર્ય દરમિયાન ઉદ્ભવતી સમસ્યાઓ અંગે તેમજ સમસ્યાઓના ઉકેલ સંદર્ભે શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા.
- (10) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયનાં મૂલ્યાંકન અને પરિણામો સંદર્ભમાં શિક્ષકોના અભિપ્રાયો મેળવવા.
- (11) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ સંદર્ભમાં વિદ્યાર્થીઓ પાસે માહિતી એકત્ર કરવી.
- (12) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને તેની ફલશ્રુતિ, સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક સંદર્ભે પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતા અને તજજ્ઞોના અભિપ્રાયો પ્રાપ્ત કરવા.
- (13) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર દ્વારા લેવાતી જાહેર પરીક્ષાઓ પૈકી ધોરણ- 10 ના સંસ્કૃત વિષયનાં પરિણામોનો અભ્યાસ હાથ ધરવો.

પ્રસ્તુત સંશોધન સર્વેક્ષણ પ્રકારનું હતું. સંશોધન માટે દક્ષિણ ગુજરાતનાં ગુજરાતી માધ્યમના અને સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યયન-અધ્યાપન કરાવતાં કુલ 1209 માધ્યમિક વિદ્યાલયો એ વ્યાપવિશ્વ બન્યું હતું. જેમાંથી માધ્યમિક વિદ્યાલયોના શિક્ષકો પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવા માટે દક્ષિણ ગુજરાતનાં (જિલ્લા તથા તાલુકા પ્રમાણે) 605 (50 %) માધ્યમિક વિદ્યાલયોની પસંદગી યાદચ્છિક નમૂના પસંદગીની રીતથી કરી હતી. જેમાં સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરતા 830 શિક્ષકો પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવા માટે અભિપ્રાયાવલિની રચના કરી હતી. જ્યારે માધ્યમિક વિદ્યાલયોના વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવા માટે દક્ષિણ ગુજરાતનાં જિલ્લા દીઠ નમૂનામાં સમાવિષ્ટ 605 (50 %) માધ્યમિક વિદ્યાલયોનાં 32 (5 %) માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ દીઠ એક-એક વર્ગોની પસંદગી પણ યાદચ્છિક નમૂના પસંદગીની રીત દ્વારા કરવામાં આવી હતી. જેમાં અધ્યયન કરતા 4716 વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી માહિતી એકત્ર કરવા અર્થે પ્રશ્નાવલિની રચના કરી હતી. આ ઉપરાંત ધોરણ-8, 9 અને 10 ના સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકના કુલ 11 રચયિતાઓ પૈકી 6 (50 %) રચયિતાઓની તેમજ તજજ્ઞો તરીકે વીરનર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીનાં શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયોના સંસ્કૃત પદ્ધતિના 32 અધ્યાપકો પૈકી 16 (50 %) અધ્યાપકોની પસંદગી પણ યાદચ્છિક નમૂના પસંદગીની રીતથી કરી હતી. જેઓની પાસે માહિતી એકત્ર કરવા માટે સંશોધકે સાક્ષ્યપત્રકની રચના કરી હતી.

શિક્ષકોને આપવામાં આવેલી અભિપ્રાયાવલિને આધારે પ્રાપ્ત થયેલ અભિપ્રાયોના પૃથક્કરણ માટે કાઈવર્ગ કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવેલી પ્રશ્નાવલિને આધારે પ્રાપ્ત થયેલ પ્રતિચારોના પૃથક્કરણ માટે 'હા' અને 'ના' ના ઉત્તરો પ્રમાણે આવૃત્તિ મેળવી ટકાવારી શોધવામાં આવી હતી. તેમજ પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતાઓ તેમજ તજજ્ઞો દ્વારા સાક્ષ્યપત્રક દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ ગુણાત્મક માહિતીનું સામાન્યીકરણ કરી પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપરાંત દસ્તાવેજી સાહિત્યને આધારે પ્રાપ્ત થયેલ દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાના સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયના પરિણામોની સરાસરી ટકાવારી શોધી માહિતીનું સંખ્યાત્મક તથા ગુણાત્મક પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું.

6.3 સંશોધનનાં તારણો

દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ સંદર્ભે અભિપ્રાયાવલિ, પ્રશ્નાવલિ, સાક્ષ્યપત્રક અને દસ્તાવેજ સાહિત્ય દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન પર આધારિત તારણો આ મુજબ પ્રાપ્ત થયાં હતાં.

6.3.1 અભિપ્રાયાવલિના આધારે પ્રાપ્ત તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અભિપ્રાયાવલિની સામાન્ય માહિતીને આધારે મળેલાં તારણો દક્ષિણ ગુજરાત સંદર્ભે છે. જ્યારે શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો દક્ષિણ ગુજરાતના જિલ્લાઓ પ્રમાણે તથા દક્ષિણ ગુજરાત સંદર્ભે છે. જો કે, શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો જ દક્ષિણ ગુજરાતના જિલ્લાઓ પ્રમાણે તથા દક્ષિણ ગુજરાત પ્રમાણે દર્શાવાયા છે. આ ઉપરાંત, શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોનું સામાન્યીકરણ કરી તેને આધારે પ્રાપ્ત થયેલાં તારણો જિલ્લાઓ પ્રમાણે તથા દક્ષિણ ગુજરાત પ્રમાણે રજૂ કરવાનો ઉપક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

6.3.1.1 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોની સામાન્ય માહિતીને આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધન હેઠળ સંશોધકે અભિપ્રાયાવલિના સામાન્ય માહિતીના વિભાગમાં દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત, શૈક્ષણિક અનુભવ, જાતીયતા અને જાતિ વિશેની માહિતી મેળવી હતી. જેના તારણો આ મુજબ હતાં.

- (1) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં નમૂનામાં સમાવિષ્ટ સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા 830 શિક્ષકો પૈકી 830 (100%) શિક્ષકોએ બી.એ., 569 (68.55%) શિક્ષકોએ એમ.એ., 813 (97.95%) શિક્ષકોએ બી.એડ્., 18 (2.17%) શિક્ષકોએ એમ.એડ્., 11 (1.33%)

શિક્ષકોએ એમ.ફિલ. ની પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. નમૂનામાં સમાવિષ્ટ સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષકોમાં પીએચ.ડી. ની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર શિક્ષકોનું પ્રમાણ શૂન્ય હતું. તેમજ 19 (2.29%) શિક્ષકો અન્ય લાયકાત પણ ધરાવતા હતા.

- (2) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં નમૂનામાં સમાવિષ્ટ સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા 830 શિક્ષકો પૈકી 313 (37.31%) શિક્ષકો 1 થી 5 વર્ષનો અનુભવ, 158 (19.04%) શિક્ષકો 6 થી 10 વર્ષનો અનુભવ, 109 (13.13%) શિક્ષકો 11 થી 15 વર્ષનો અનુભવ, 106 (12.77%) શિક્ષકો 16 થી 20 વર્ષનો અનુભવ, 71 (8.55%) શિક્ષકો 21 થી 25 વર્ષનો અનુભવ, 64 (7.71%) શિક્ષકો 26 થી 30 વર્ષનો અનુભવ, 9 (1.08%) શિક્ષકો 31 થી 35 વર્ષનો સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનો અનુભવ ધરાવતા જોવા મળ્યા હતા.
- (3) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં નમૂનામાં સમાવિષ્ટ સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા 830 શિક્ષકો પૈકી 479 (57.71%) સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ હતી જ્યારે 351 (42.29%) પુરુષ શિક્ષકો હતા.
- (4) દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં નમૂનામાં સમાવિષ્ટ સંસ્કૃત વિષયનું અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા 830 શિક્ષકો પૈકી 51 (6.14%) શિક્ષકો અનુસૂચિત જાતિના, 319 (38.43%) શિક્ષકો અનુસૂચિત જનજાતિના, 227 (27.35%) શિક્ષકો બંધીપંચ જાતિના, 223 (28.07%) શિક્ષકો અન્ય જાતિ ધરાવતા હતા.

6.3.1.2 ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ડાંગ જિલ્લાનાં 12 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 15 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે એમ હું માનું છું, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃતના ગદ્ય-પદ્ય ખંડોનું અર્થગ્રહણ કરવા અર્થે સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ ઉપકારકરૂપ બની શકે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત ભાષાના ઉચ્ચારણનું જ્ઞાન આપવા ટેલિવિઝન મહત્ત્વનો ફાળો આપે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયને સમૃદ્ધ બનાવવા અર્થે સામયિકોની આવશ્યકતા છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત સાહિત્ય સર્જનને પ્રેરિત શિબિરો ગોઠવાય તે આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો.

(1) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળા દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને સમૃદ્ધ બનાવવા પગલાં લેવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયને સરકાર તરફથી પ્રોત્સાહન મળે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું સરળ છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષજનક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.3 ડાંગ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ડાંગ જિલ્લાનાં 12 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 15 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેનો સમય ઓછો ફાળવવામાં આવ્યો છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વૈકલ્પિક બનાવી દેવાયો છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસ-રુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.4 તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં તાપી જિલ્લાનાં 44 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 65 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

- (2) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ જણાયું હતું.
- ✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વચકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- ✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- ✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) શૈક્ષણિક ઉપકરણોના ઉપયોગ દ્વારા કરવામાં આવતું સંસ્કૃત અધ્યાપન કાર્ય ફળદાયી બને છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) ગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ સંદર્ભ સામગ્રીનો સંસ્કૃતના અધ્યાપન દરમિયાન ઉપયોગ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) શાળામાં સંસ્કૃત સાહિત્ય સર્જનને પ્રેરિત શિષ્યો ગોઠવાય તે આવશ્યક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું સરળ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળા દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને સમૃદ્ધ બનાવવા કોઈ પગલાં લેવાય છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષ જનક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.5 તાપી જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં તાપી જિલ્લાનાં 44 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 65 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.

(5) શબ્દ ભંડોળ વધારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણવા મળ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

(1) શાળાના ગ્રંથાલયમાં સંસ્કૃત સંદર્ભ ગ્રંથોનો અભાવ છે, - એમ જણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસ-રુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રવર્તમાન પાઠ્યપુસ્તકો અભ્યાસક્રમના બધા હેતુઓ સિદ્ધ કરતાં નથી, - એમ જણવા મળ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

(1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જણવા મળ્યું હતું.

(2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) સંસ્કૃતમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ચંદ્રકો, પારિતોષિકો આપી જાહેરમાં ખિરદાવવા, - એમ જણાયું હતું.

(5) તાલુકા તથા જિલ્લા કક્ષાએ સંસ્કૃત મંડળોની રચના કરવી, - એમ જણવા મળ્યું હતું.

6.3.1.6 નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નર્મદા જિલ્લાનાં 40 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 53 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણથી સંસ્કૃત ગદ્ય-પદ્ય ખંડોનો અનુવાદ કરવા સમર્થ બની શકે છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) રમત દ્વારા શિક્ષણ આપવાથી વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષયમાં વધુ રસ પડે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત ભાષાના ઉચ્ચારણનું જ્ઞાન આપવા ટેલિવિઝન મહત્ત્વનો ફાળો આપે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળાકક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓને સંદર્ભગ્રંથોનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પડે તેવો પાઠ્યક્રમ રચાય તે જરૂરી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળામાં સંસ્કૃત સાહિત્ય સર્જનને પ્રેરિત શિબિરો ગોઠવાય તે આવશ્યક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું અઘરું છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળા દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને સમૃદ્ધ બનાવવા પગલાં લેવાતાં નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષય ગોખણપટ્ટીને વિશેષ સ્થાન આપે છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષજનક છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.7 નર્મદા જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નર્મદા જિલ્લાનાં 40 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 53 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) વિવિધ આતરિક ક્ષમતાઓના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનો અભાવ જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વૈકલ્પિક બનાવી દેવાયો છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રવર્તમાન પાઠ્યપુસ્તકો અભ્યાસક્રમના બધા હેતુઓ સિદ્ધ કરતાં નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃતમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ચંદ્રકો, પારિતોષિકો આપી જાહેરમાં ખિરદાવવા, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) તાલુકા તથા જિલ્લા કક્ષાએ સંસ્કૃત મંડળોની રચના કરવી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં પહેલા સાહિત્ય પછી વ્યાકરણનો ક્રમ જાળવવો, - એમ જણાયું હતું.

6.3.1.8 નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નવસારી જિલ્લાનાં 73 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 107 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીઓનું શબ્દભંડોળ વધે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શૈક્ષણિક ઉપકરણોના ઉપયોગ દ્વારા કરવામાં આવતું સંસ્કૃત અધ્યાપન કાર્ય ફળદાયી બને છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) ગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ સંદર્ભ સામગ્રીનો સંસ્કૃતના અધ્યાપન દરમિયાન ઉપયોગ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

- (1) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળામાં સંસ્કૃત શ્લોકની રૂપદાઓમાં વિદ્યાર્થી ઉત્સાહથી ભાગ લે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

(1) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું સરળ છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) બધા સંસ્કૃત શિક્ષકોની વિષય સજ્જતા ખરાબ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ જણાયું હતું.

✽ **નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો**

(1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામો સંતોષપ્રદ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.9 નવસારી જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નવસારી જિલ્લાનાં 73 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 107 શિક્ષકોના અભિપ્રાયોવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) મૌખિક અભિવ્યક્તિના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) વાક્યાર્થ કેળવવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષયનો પ્રવર્તમાન અભ્યાસક્રમ પ્રવર્તમાન વૈશ્વિક પ્રગતિના સંદર્ભે યોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયને સરકાર તરફથી પ્રત્સાહન મળે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) આધુનિક સમયમાં કોમ્પ્યુટરને પણ વધુ ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વૈકલ્પિક બનાવી દેવાયો છે, - એમ જણાયું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેનો સમય ઓછો ફાળવવામાં આવ્યો છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (3) સંપૂર્ણ ભાષાંતર પર આધારિત સંસ્કૃત વિષયની પ્રવર્તમાન પરીક્ષા પદ્ધતિ સંસ્કૃત વિષયનું નબળું પાસું ગણી શકાય, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (4) શાળાના ગ્રંથાલયોમાં સંસ્કૃત સંદર્ભ ગ્રંથોનો અભાવ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

- (3) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય ફરજિયાત બનાવવો, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત દિવસ, કાલિદાસ જયંતિ, ગીતા જયંતિ વગેરે દિવસો ઉજવણી કરવી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત તજ્જ્ઞોના વ્યાખ્યાનો યોજવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત બાહ્ય પરીક્ષાઓનું આયોજન કરવું, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃતમાં કંઠસ્થી કરણ મુશ્કેલ છે. એવા વિદ્યાર્થીઓના ભ્રમનું નિરસન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.10 ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ભરૂચ જિલ્લાનાં 95 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 135 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતા.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃતના ગદ્ય-પદ્ય ખંડોનું અર્થગ્રહણ કરવા અર્થે સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ ઉપકારકરૂપ બની શકે છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત ભાષાના ઉચ્ચારણનું જ્ઞાન આપવા ટેલિવિઝન મહત્વનો ફાળો આપે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયને સમૃદ્ધ બનાવવા અર્થે સામયિકોની આવશ્યકતા જણાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયમાં લેખન કરતાં મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તેવું ગૃહ કાર્ય આપવું જોઈએ, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) શાળા દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને સમૃદ્ધ બનાવવા કોઈ પગલાં લેવાતાં નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું અઘરું છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ જણાયું હતું.

✽ ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષપ્રદ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.11 ભરૂચ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ભરૂચ જિલ્લાનાં 95 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 135 શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ ગદ્ય-પદ્ય સાહિત્ય રોજીંદા જીવનની પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંબંધિત છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને સદાચારી, પરોપકારી, નીતિમય જીવનનું ભાથું પૂરું પાડે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા વસુધૈવ કુટુંબક્રમની ભાવના કેળવી શકાય છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) મૌખિક અભિવ્યક્તિના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) શબ્દ ભંડોળ વધારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) માનવીય ગુણો વિકસાવવામાં મદદરૂપ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (8) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ હસ્તગત કરીને વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત ભાષામાં સામાન્ય વાતચીત કરી શકતાં નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસ-રુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (3) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓ તથા સ્પર્ધાઓનો અભાવ જણાય છે, - એમ જણાયું હતું.
- (4) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેની વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ અયોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ ગોખલાપટ્ટીને ઉત્તેજન આપે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામાયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં અભ્યાસ કરવા લોકોને પ્રોત્સાહિત કરવા, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં વિવિધ દૃશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનો તથા વિવિધ અધ્યાપન પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવો, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃતમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ચંદ્રકો, પારિતોષિકો આપી જાહેરમાં ખિરદાવવા, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં પહેલા સાહિત્ય પછી વ્યાકરણનો ક્રમ જાળવવો, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.12 વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વલસાડ જિલ્લાનાં 88 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 117 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણથી સંસ્કૃત ગદ્ય-પદ્ય ખંડોનો અનુવાદ કરવા સમર્થ બની શકે છે, - એમ જાણાયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત ભાષાના ઉચ્ચારણનું જ્ઞાન આપવા ટેલિવિઝન મહત્ત્વનો ફાળો આપે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) શાળાકક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓને સંદર્ભગ્રંથોનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પડે તેવો પાઠ્યક્રમ રચાય તે જરૂરી લાગે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે એવું મને લાગે છે.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું અઘરું છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) બધા સંસ્કૃત શિક્ષકોની વિષય સજ્જતા બરાબર નથી, - એમ જણાયું હતું.

✽ વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામો સંતોષપ્રદ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.13 વલસાડ જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વલસાડ જિલ્લાનાં 88 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 117 શિક્ષકોના અભિપ્રાયોવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ **સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં**

- (1) પ્રાભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) વાહ્યાર્તુચ કેળવવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) વિવિધ આંતરિક ક્ષમતાઓના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયને સરકાર તરફથી પ્રોત્સાહન મળે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા ઉત્તમ વિચારોની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ **સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં**

- (1) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વૈકલ્પિક બનાવી દેવાયો છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસ-રુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (3) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ તથા સ્પર્ધાઓના આયોજનનો અભાવ છે, - એમ જણાયું હતું.
- (4) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેની અનુવાદ વિધિ અયોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકમાં પંચતંત્રની વાર્તાઓ કે સંસ્કૃત પ્રાચીન કવિ-લેખકોના પુસ્તકોના પ્રેરણાત્મક ભાગો સમાવિષ્ટ કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળ સાહિત્ય, બાળ વાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જણાયું હતું.
- (5) વિદ્યાર્થીઓને જીવનમાં સંસ્કૃત ભાષાનું મહત્ત્વ સમજાવવું, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) શાળા કક્ષાએ આકાશવાણી તથા દૂરદર્શન ઉપરથી પ્રસારિત થતાં સમાચારોનું શ્રવણ કરાવવું, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

6.3.1.14 સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સુરત જિલ્લાનાં 254 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 338 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

(4) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે હું ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

(1) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

(2) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

(3) સંસ્કૃત ભાષાના ઉચ્ચારણનું જ્ઞાન આપવા ટેલિવિઝન મહત્ત્વનો ફાળો આપે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક જણાય છે - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળાકક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓને સંદર્ભગ્રંથોનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પડે તેવો પાઠ્યક્રમ રચાય તે જરૂરી લાગે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક જણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના ગૃહકાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની ગ્રહણશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત સાહિત્ય સર્જનને પ્રેરિત શિષ્યો ગોઠવાય તે આવશ્યક છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) બધા સંસ્કૃત શિક્ષકોની વિષય સજ્જતા ખરાબ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળા દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને સમૃદ્ધ બનાવવા પગલાં લેવાય છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષપ્રદ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રોનાં માળખાં યોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.1.15 સુરત જિલ્લાના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સુરત જિલ્લાનાં 254 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 338 શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ વિનયી, વિવેકી અને ગુણવાન બને છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને સદાચારી, પરોપકારી, નીતિમય જીવનનું ભાથું પૂરું પાડુ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા વસુદૈવ કુટુંબકમ ની ભાવના કેળવી શકાય છે, - એમ જણાયું હતું.

- (5) મૌખિક અભિવ્યક્તિના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા સંસ્કારી સમાજનું નિર્માણ કરી શકાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) માનવીય ગુણો વિકસાવવામાં મદદરૂપ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (8) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જણાયું હતું.
- (9) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ દ્વારા માનસિક, ખૌદ્રિક અને આત્મિક સૌંદર્ય ખીલે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (10) આધુનિક સમયમાં કોમ્પ્યુટરને પણ સંસ્કૃત વિષય વધુ ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસ-રુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (2) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેની વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ અયોગ્ય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ ગોખણપદ્ધતિને ઉત્તેજન આપે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (4) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેની અનુવાદ વિધિ અયોગ્ય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (5) શાળાના ગ્રંથાલયોમાં સંસ્કૃત સંદર્ભ ગ્રંથોનો અભાવ છે, - એમ જણાયું હતું.
- (6) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વૈકલ્પિક બનાવી દેવાયો છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો

- (1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું
- (4) સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં અભ્યાસ કરવા લોકોને પ્રોત્સાહિત કરવા, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સેમિનારો, વાર્તાલાપો, ચિંતન શિબિરોનું આયોજન કરવું, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃતમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ચંદ્રકો, પારિતોષિકો આપી જાહેરમાં ખિરદાવવા, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં પહેલા સાહિત્ય પછી વ્યાકરણનો ક્રમ જાળવવો જોઈએ.
- (8) તાલુકા અને જિલ્લા કક્ષાએ સંસ્કૃત મંડળોની રચના કરવી, - એમ જણાયું હતું.
- (9) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં વિવિધ દશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (10) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય ફરજિયાત બનાવવો, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

6.3.1.16 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં દક્ષિણ ગુજરાતનાં 605 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 830 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના આધારે મળેલાં તારણો અભિપ્રાયાવલિના 9 વિભાગો પ્રમાણે નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- ✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણના હેતુઓ અને ફલશ્રુતિ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ મેળવીને વિદ્યાર્થીઓ આપણી સંસ્કૃતિનો વારસો સમજે તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
  - (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા માટે સંસ્કૃતના શ્લોકો, સૂક્તિઓ, વિધાનો ખૂબ ઉપયોગી થાય છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ સંસ્કૃત શ્લોકોનું છંદોબદ્ધ ગાન કરવામાં ઉપયોગી બને છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વચકક્ષા અનુરૂપ છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ રચતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોના અભિપ્રાયો લેવાય છે તે યોગ્ય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનાં વર્તમાન પાઠ્યપુસ્તકો અભ્યાસક્રમના બધા હેતુઓ સિદ્ધ કરતા નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં આપેલાં ચિત્રો પ્રમાણમાં ઓછાં છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયની અધ્યાપન પદ્ધતિઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિવિધ અધ્યાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ અપાય એ આવકારદાયક છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વ્યાકરણનું અધ્યાપન કાર્ય આગમન-નિગમન પદ્ધતિથી થવું જરૂરી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે અનુવાદ વિધિ અપનાવાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

- (4) વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કૃત મૌખિક અભિવ્યક્તિ વિકસે તે માટે ચર્ચા પદ્ધતિ પસંદ કરાય છે, - એમ જણાવ્યું હતું.
- (5) રૂઢિગત પદ્ધતિથી થતાં શિક્ષણ કાર્યને લીધે વિદ્યાર્થીઓનું સંસ્કૃત વ્યાકરણ નબળું રહી જાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- ✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સાધનો અને તેની ઉપલબ્ધિની બાબતમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) સંસ્કૃતના અધ્યાપન માટે ઉપકરણોની સુવિધા શાળામાં નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સ્પષ્ટ સંસ્કૃત ઉચ્ચારણ શીખવવા માટે ટેપરેકોર્ડરનો ઉપયોગ નહિવત્ થાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવામાં ચાર્ટ્સ વિશેષ ઉપયોગી બને છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) એલ.સી.ડી. પ્રોજેક્ટરના ઉપયોગથી સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને અસરકારક બનાવી શકાય છે, - એમ જણાવ્યું હતું.
- ✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સંદર્ભ સાહિત્યના ઉપયોગ સંદર્ભમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણ કાર્ય દરમિયાન અન્ય સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક જણાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) પ્રવર્તમાન પરીક્ષા પદ્ધતિ સંદર્ભગ્રંથોના ઉપયોગમાં અવરોધ ઊભો કરે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષકો સંદર્ભગ્રંથોનો અલ્પ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરતા હોય છે, - એમ જણાવ્યું હતું.
- (5) શાળાકક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓને સંદર્ભગ્રંથોનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પડે તેવો પાઠ્યક્રમ રચાય તે જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને ગૃહકાર્ય વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષયમાં દરરોજ ગૃહકાર્ય આપવું આવશ્યક ગણાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય આપવાથી વિદ્યાર્થીઓની લેખન શક્તિ વિકસે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયમાં કંઠસ્થીકરણ માટેનું પણ સ્વાધ્યાયકાર્ય આપવું આવશ્યક છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળે તૈયાર કરેલી સ્વાધ્યાયપોથી ખરીદવામાં વિદ્યાર્થી રસ ધરાવતા નથી, - એમ જણાયું હતું.

✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય અને સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓના અનુસંધાનમાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) શાળામાં સંસ્કૃત વ્યાખ્યાનમાળા યોજાય તેવી જોગવાઈ થવી જોઈએ, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત બહારની પરીક્ષાઓમાં વિદ્યાર્થીઓને બેસાડવામાં આવે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થાય તો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષામાં વધુ રસ પડે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયને લગતી પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં પૂરેપૂરો સહકાર મળતો નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સમયાંતરે સંસ્કૃત વિષય સંદર્ભે શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો યોજાય તે જરૂરી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિષયક અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો

- (1) સંસ્કૃતમાં સંખ્યાવાચી શબ્દો સમજવામાં વિદ્યાર્થીઓ મુશ્કેલી અનુભવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

- (2) સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓ કાળ સાથે સંકળાયેલા રૂપોથી અસ્પષ્ટ હોય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
  - (3) સંસ્કૃત વિષયમાં નામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મુશ્કેલી અનુભવાતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
  - (4) સંસ્કૃતમાં સર્વનામનાં રૂપો ઓળખવામાં વિદ્યાર્થીઓ ભૂલ કરે છે, - એમ જણાયું હતું.
  - (5) સંસ્કૃત વિષયનાં અધ્યાપન કાર્યમાં શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે આગ્રહ રખાય છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
  - (6) સંસ્કૃત વિષયનું વ્યાકરણ શીખવવું સરળ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- ✽ દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયનું મૂલ્યાંકન અને પરિણામ સંદર્ભનાં અભિપ્રાયોના આધારે મળેલાં તારણો
- (1) અન્ય વિષયોની તુલનામાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓના વધુ ગુણ આવે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
  - (2) સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓનું મૌખિક મૂલ્યાંકન પ્રમાણમાં કઠિન બને છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
  - (3) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રમાં અનુવાદને વિશેષ સ્થાન આપવામાં આવે છે જે યોગ્ય નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
  - (4) ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણબોર્ડ દ્વારા લેવાતી સંસ્કૃત વિષયની જાહેર પરીક્ષાનાં પરિણામોથી સંતોષપ્રદ છે, - એમ જણાયું હતું.

6.3.1.17 દક્ષિણ ગુજરાતના શિક્ષકોના મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં દક્ષિણ ગુજરાતનાં 605 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 830 શિક્ષકોના અભિપ્રાયાવલિના 3 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નોના પ્રતિભાવોના સામાન્યીકરણને આધારે મળેલાં તારણો નીચે મુજબ હતાં.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં સારાં પાસાં

- (1) ભારતીય સંસ્કૃતિનો વારસો સમજવામાં ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય નિર્માણ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) આયુર્વેદ ચિકિત્સાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રવેશ મેળવવા ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ કંડારવા ઉપયોગી છે, - એમ જાણાયું હતું.
- (5) વિવિધ આંતરિક ક્ષમતાઓના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) મૌખિક અભિવ્યક્તિના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) વાક્ચાતુર્ય કેળવવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (8) અન્ય વિષયોનું ઊંડાણ કેળવવા માટે ઉપયોગી છે, - એમ જાણાયું હતું.
- (9) અન્ય ભાષાના વ્યાકરણને સમજવા ઉપયોગી છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (10) આધુનિક સમયમાં કોમ્પ્યુટરને પણ વધું ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (11) માનવીય ગુણો વિકસાવવામાં મદદરૂપ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (12) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીઓ સદાચારી, પરોપકારી, નીતિમય જીવનનું ભાથું મેળવે છે, - એમ જાણાયું હતું.
- (13) માનસિક, ખૌદ્રિક, આત્મિક સૌંદર્ય ખીલે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (14) ઉત્તમ વિચારોની પ્રાપ્તિ માટે ઉપયોગી છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

✽ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણનાં નબળાં પાસાં

- (1) સંસ્કૃત વિષયવસ્તુનું શિક્ષણ હસ્તગત કરીને વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત ભાષામાં વ્યાવહારિક વાતચીત કરી શકતા નથી, - એમ જાણાયું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનો અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા તથા રસરુચિ અનુરૂપ નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

- (3) શાળામાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેનો સમય ઓછો ફાળવવામાં આવે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વૈકલ્પિક વિષય બનાવી દેવાયો છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ તથા સ્પર્ધાઓનાં આયોજનનો અભાવ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (6) શાળાના ગ્રંથાલયોમાં સંસ્કૃત સંદર્ભ ગ્રંથોનો અભાવ છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (7) સંપૂર્ણ ભાષાંતર પર આધારિત સંસ્કૃત વિષયની પ્રવર્તમાન પરીક્ષા પદ્ધતિ અયોગ્ય છે, - એમ જણાયું હતું.

✽ **સંસ્કૃતના પ્રચાર-પ્રસાર માટેનાં સૂચનો**

- (1) સંસ્કૃત ભાષામાં બાળસાહિત્ય-બાળવાર્તા વગેરે મેગેઝીન-સામયિક પ્રદર્શિત કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) રેડિયો, ટી.વી., વર્તમાનપત્રો જેવા સાધનો દ્વારા પણ સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મળે એવી યુક્તિઓ કરવી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર કક્ષાએ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરવું, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત બાહ્ય પરીક્ષાનું આયોજન કરવું, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃતમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ચંદ્રકો, પારિતોષિકો આપી જાહેરમાં ખિરદાવવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણમાં વિવિધ દશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય ફરજિયાત બનાવવો, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (8) સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સેમિનારો, વાર્તાલાપો, ચિતંન શિબિરોનું આયોજન કરવું, - એમ જણાયું હતું.

- (9) શાળા કક્ષાએ સંસ્કૃત દિવસ, કાલિદાસ, જયંતિ, ગીતા જયંતિ વગેરે દિવસોની ઉજવણી કરવી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (10) શાળા કક્ષાએ આકાશવાણી તથા દૂરદશન ઉપરથી પ્રસારિત થતા સમાચારોનું વિદ્યાર્થીઓને શ્રવણ કરાવવું, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.

6.3.2 પ્રશ્નાવલિના આધારે પ્રાપ્ત તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે દક્ષિણ ગુજરાતના નમૂનામાં સમાવિષ્ટ થતાં વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારો જાણવાં માટે પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરી હતી. જેમાં કુલ 23 નિયંત્રિત પ્રશ્નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો જ દક્ષિણ ગુજરાતના જિલ્લાઓ પ્રમાણે તથા અંતમાં દક્ષિણ ગુજરાત પ્રમાણે દર્શાવવાનો ઉપક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

6.3.2.1 ડાંગ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ડાંગ જિલ્લાના 1 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 150 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) સંસ્કૃત વ્યાકરણની સમજ વિના ભાષાંતર કરવું કઠિન છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકનું મુખપૃષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે આકર્ષે એવું છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) શાળામાં સંસ્કૃત તજજ્ઞોનું વ્યાખ્યાન યોજાતું નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.2 તાપી જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં તાપી જિલ્લાના 2 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 298 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણવું સરળ લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં ચિત્રો ઓછાં છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકનું મુખપૃષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે આકર્ષે એવું છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં અપાયેલ ગૃહકાર્યની તપાસ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.3 નર્મદા જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નર્મદા જિલ્લાના 2 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 376 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણવું સઘળું લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત તજજ્ઞોનું વ્યાખ્યાન યોજાતું નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષામાં ભાષાંતરનું પ્રમાણ વધુ છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય તરીકે સ્વધ્યાયના જ પ્રશ્નો અપાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.4 નવસારી જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નવસારી જિલ્લાના 4 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 535 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકનું મુખપૃષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે આકર્ષે એવું છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત તજજ્ઞોનું વ્યાખ્યાન યોજાતું નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય તરીકે સ્વધ્યાયના જ પ્રશ્નો અપાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.5 ભરૂચ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ભરૂચ જિલ્લાના 5 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 665 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણવું સરળ લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકનું મુખપૃષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે આકર્ષે એવું છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયની બાહ્ય પરીક્ષાનું આયોજન થાય છે, - એમ જણાયું હતું. - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

- (6) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં ભાષાંતરની ગોખણપટ્ટી થતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.5 વલસાડ જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વલસાડ જિલ્લાના 5 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 809 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષામાં ભાષાંતરનું પ્રમાણ વધુ છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય તરીકે સ્વધ્યાયના જ પ્રશ્નો અપાય છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં અપાયેલ ગૃહકાર્યની તપાસ થાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.6 સુરત જિલ્લાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સુરત જિલ્લાના 13 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 1883 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિચારોના આધારે મળેલાં મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણવું સરળ લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વ્યાકરણની સમજ વિના ભાષાંતર કરવું કઠિન છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય તરીકે સ્વધ્યાયના જ પ્રશ્નો આપાય છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.

6.3.2.7 દક્ષિણ ગુજરાતના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિયારોના આધારે મળેલાં તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં દક્ષિણ ગુજરાતના 32 માધ્યમિક વિદ્યાલયોના 4716 વિદ્યાર્થીઓના પ્રશ્નાવલિના પ્રતિયારોના આધારે મળેલાં મહત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ પ્રાપ્ત થયા હતાં.

- (1) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભણવું સરળ લાગે છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) સંસ્કૃત વ્યાકરણની સમજ વિના ભાષાંતર કરવું કઠિન છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (3) વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત વિષય ભણવો ગમે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (4) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં ચિત્રો ઓછાં છે, - એમ જણાયું હતું.
- (5) સંસ્કૃત વિષયનાં પાઠ્યપુસ્તકનું મુખપૃષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે આકર્ષે એવું છે, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (6) સંસ્કૃત વિષયના પાઠ્યપુસ્તકમાં એકમના અંતે સ્વાધ્યાય પ્રશ્નો અલગ-અલગ પ્રકારના છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (7) શાળામાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી થતી નથી, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (8) શાળામાં સંસ્કૃત તજજ્ઞોનું વ્યાખ્યાન યોજાતું નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (9) શાળામાં સંસ્કૃત વિષયની પાઠ્ય પરીક્ષાનું આયોજન થતું નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

- (10) સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણકાર્યમાં શિક્ષક માત્ર ભાષાંતરને જ મહત્ત્વ આપે છે, - એમ માલુમ પડ્યું હતું.
- (11) સંસ્કૃત વિષય વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી લાગે છે, - એમ સ્પષ્ટ થયું હતું.
- (12) સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષા મનમાં ભય જન્માવતી નથી, - એમ જણાયું હતું.
- (13) સંસ્કૃત વિષયમાં ગૃહકાર્ય તરીકે સ્વધ્યાયના જ પ્રશ્નો અપાતા નથી, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.

6.3.3 સાક્ષ્યપત્રકના આધારે પ્રાપ્ત તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે ધોરણ-8, 9, 10 ના સંસ્કૃત પાઠ્ય પુસ્તકના રચયિતાઓ અને તજજ્ઞો તરીકે વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીનાં શિક્ષણ મહાવિદ્યાલયોના સંસ્કૃત પદ્ધતિના અધ્યાપકોના મંતવ્યો જાણવા માટે સાક્ષ્યપત્રકની સંરચના કરી હતી. જેમાં કુલ 8 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યા હતાં. પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતાઓ અને તજજ્ઞોના સાક્ષ્યપત્રકના 8 મુક્ત જવાબી પ્રશ્નો અંતર્ગત પ્રાપ્ત કરેલ મંતવ્યોનાં સામાન્યીકરણને આધારે પ્રાપ્ત થયેલા મહત્ત્વપૂર્ણ તારણો નીચે મુજબ હતાં.

- (1) પ્રવર્તમાન સમયમાં મોટાભાગના માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં અનુવાદ વિધિ તથા ચોક એન્ટ ટોક પ્રવિધિથી થતું શિક્ષણકાર્ય, મોટાભાગના માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત ભાવાવરણનો તેમજ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સેમિનારો, વાર્તાલાપો, ચિંતન શિબિરો, પ્રદર્શનોનો અભાવ જેવાં મુખ્ય કારણોથી પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતા અને તજજ્ઞો સંસ્કૃત શિક્ષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિથી અસંતુષ્ટ હતા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (2) પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અને રસ અનુસાર તૈયાર થયેલ છે, તેમજ પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં ગદ્ય, પદ્ય તથા વ્યાકરણને સરખું ભારણ આપીને વિષયવસ્તુને વૈવિધ્યસભર, વાર્તા, શ્લોક કે રત્નકણિકા સ્વરૂપમાં આધુનિકતાને સ્પર્શે એવું રસપ્રદ બનાવાયું છે. જેનો જૂનાં સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં અભાવ હતો, - એવું જણાયું હતું.

- (3) સંસ્કૃત ગોખણપદ્ધતીની ભાષા અને વ્યાકરણના રૂપોની ભરમારવાળો વિષય છે . એવો કેટલાંકનો દુષ્પ્રચાર, સંસ્કૃતને માર્કેટવેલ્યુ - બજાર મૂલ્ય નથી એવી વાતોનો અપપ્રચાર, સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનો વિદ્યાલયોમાં અભાવ, શાળાકક્ષાએ વૈકલ્પિક બનેલ સંસ્કૃત વિષય માટે ઓછા તાસોની ફાળવણી જેવા અવરોધો શાળામાં સંસ્કૃત ભાષાનું વાતાવરણ સર્જવા અર્થે આવે છે , - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (4) પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોના કદ, મુખપૃષ્ઠ, સ્વાધ્યાય, પૃષ્ઠસંખ્યા, કિંમત, વિષયવસ્તુ વિગેરે વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષા અને રસ અનુસાર તથા અભ્યાસપ્રેરક છે . આ ઉપરાંત, પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં ગદ્ય, પદ્ય તથા વ્યાકરણને સરખું ભારણ આપીને વિદ્યાર્થીઓને ગોખણપદ્ધતીમાંથી મુક્ત કરે એવું રસપ્રદ વિષયવસ્તુનું નિરૂપણ થયેલ હોઈ જેવા કારણોને લઈ પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતા તથા તજજ્ઞો પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોથી સંતુષ્ટ હતા, - એમ જાણાયું હતું.
- (5) પ્રવર્તમાન સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં સમાવિષ્ટ ગદ્ય-પદ્યથી સંસ્કૃત ગોખણપદ્ધતીનો વિષય છે એ ભય અને એવી ભ્રામક માન્યતા દૂર થશે, સંસ્કૃતના પાઠ્યપુસ્તકોમાંના વિષયવસ્તુની કક્ષા જોતા સંસ્કૃત ભારેખમ અને પંડિતોની ભાષા છે એવી છાપ દૂર થશે, સંસ્કૃતમાં વાતચીત કરવાની પ્રેરણા અને તે માટેનો મહાવરો મળશે તેમજ સંસ્કૃત અતિ પ્રાચીન સાહિત્ય છે . એવી છાપ ભૂંસાઈ જશે આ ઉપરાંત સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોમાં સમાવિષ્ટ ગદ્ય-પદ્યથી ભાવિ પેઢીમાં સત્ય, રાષ્ટ્રભક્તિ, ગુરુભક્તિ, અહિંસા જેવા ગુણો ખીલશે, - એવો મત જોવા મળ્યો હતો.
- (6) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત શ્રુતલેખન, અનુલેખન, શ્લોકગાન, સુભાષિતગાન, અર્થવિસ્તાર, નિબંધ, અંત્યાક્ષરી વગેરે સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન, સંસ્કૃત દિવસ, કાલિદાસ જયંતિ, ગીતાજયંતિ વગેરે દિવસોની ઉજવણી, વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓને રુચિકર લાગે તેવા

ટૂંકા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સંસ્કૃતમાં આપે તેવી વ્યવસ્થા, શાળાના બુલેટિનબોર્ડ તથા કૃષ્ણફલકની સંસ્કૃત સાહિત્ય તથા સંસ્કૃત સુવિચારો દ્વારા સજાવટ જેવા કાર્યક્રમો વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત ભાષાભિમુખ કરવા અમલી બનાવવા જોઈએ, - એવું જાણવા મળ્યું હતું.

- (7) માધ્યમિક કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયનું ઉત્તમ અધ્યાપન કાર્ય થઈ શકે તે માટે સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષકોનો સંસ્કૃત વિષયનો કાર્યશિબિર યોજી તેમાં દૃશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનોની મદદથી તેમજ અધ્યાપનની અવનવી પ્રયુક્તિઓથી સંસ્કૃત વિષયનું રસપ્રદ અધ્યાપન કેવી રીતે કરાવી શકાય તે અંગે સંસ્કૃત શિક્ષકોને માહિતગાર કરવા, - એમ જાણવા મળ્યું હતું.
- (8) સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકના નિર્માણ વખતે સંપાદક મંડળને એક જ સૂચના મળે છે કે પાઠ્યપુસ્તક અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું, વિદ્યાર્થી ગ્રાહ્ય, રસપ્રદ અને અન્ય રાજ્યોના પાઠ્યપુસ્તકોની સ્પર્ધામાં નિખરી ઊઠે એવું અને વાંધાજનક વિગત વિનાનું હોવું જોઈએ. આ સિવાય બીજી વિશેષ સૂચના અધિકારીઓ દ્વારા અપાતી નથી, - એવું જાણવા મળ્યું હતું.

6.3.4 દસ્તાવેજી સાહિત્યના આધારે પ્રાપ્ત તારણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ જાણવા અર્થે દક્ષિણ ગુજરાતના દરેક જિલ્લાઓના તાલુકાઓ પ્રમાણે 50% માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં પરિણામોની માહિતી દસ્તાવેજી સાહિત્યને આધારે પ્રાપ્ત કરી હતી. પરિણામોની આ પ્રાપ્ત માહિતીની સંશોધકે સરાસરી ટકાવારી શોધી હતી. દક્ષિણ ગુજરાતના જિલ્લાઓ પ્રમાણે માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયના સરાસરી પરિણામો દર્શાવવાનો ઉપક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

6.3.4.1 ડાંગ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

ડાંગ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) ની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 42.18% (97.85%) વર્ષ 2000-2001 માં 48.58% (93.84%) વર્ષ 2001-2002 માં 36.13% (92.10%) વર્ષ 2002-2003 માં 30.46% (89.78%) વર્ષ 2003-2004 માં 53.15% (91.57%) વર્ષ 2004-2005 માં 52.77% (95.87%) વર્ષ 2005-2006 માં 25.76% (93.72%) વર્ષ 2006-2007 માં 63.28% (97.23%) વર્ષ 2007-2008 માં 70.47% (97.15%) વર્ષ 2008-2009 માં 51.81% (93.88%) હતી.

6.3.4.2 તાપી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

તાપી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના 5 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત તાપી જિલ્લાનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 52.17% (93.21%) વર્ષ 2000-2001 માં 57.35% (94.84%) વર્ષ 2001-2002 માં 51.57% (94.51%) વર્ષ 2002-2003 માં 54.89% (93.50%) વર્ષ 2003-2004 માં 61.72% (92.75%) વર્ષ 2004-2005 માં 57.26% (93.77%) વર્ષ 2005-2006 માં 58.34% (94.76%) વર્ષ 2006-2007 માં 66.05% (96.89%) વર્ષ 2007-2008 માં 62.74% (96.76%) વર્ષ 2008-2009 માં 60.97% (97.84%) હતી.

6.3.4.3 નર્મદા જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

નર્મદા જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના 4 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત નર્મદા જિલ્લાનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 62.78% (92.88%) વર્ષ 2000-2001 માં 70.03% (93.78%) વર્ષ 2001-2002 માં 70.13% (94.3%) વર્ષ 2002-2003 માં 58.17% (88.47%) વર્ષ 2003-2004 માં 55.76% (86.66%) વર્ષ 2004-2005 માં 54.68% (92.13%) વર્ષ 2005-2006 માં 66.46% (94.31%) વર્ષ 2006-2007 માં 73.34% (96.17%) વર્ષ 2007-2008 માં 72.03% (96.11%) વર્ષ 2008-2009 માં 64.93% (96.05%) હતી.

6.3.4.4 નવસારી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

નવસારી જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના નવસારી શહેર તથા 4 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત નવસારી જિલ્લાનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 58.75% (94.76%) વર્ષ 2000-2001 માં 63.89% (95.45%) વર્ષ 2001-2002 માં 56.87% (94.67%) વર્ષ 2002-2003 માં 54.92% (92.76%) વર્ષ 2003-2004 માં 60.31% (95.29%) વર્ષ 2004-2005 માં 60.96% (95.07%) વર્ષ 2005-2006 માં 64.7% (97.17%) વર્ષ 2006-2007 માં 73.41% (98.41%) વર્ષ 2007-2008 માં 74.06% (97.79%) વર્ષ 2008-2009 માં 67.43% (97.83%) હતી.

6.3.4.5 ભરૂચ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

ભરૂચ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના ભરૂચ શહેર તથા 7 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત ભરૂચ જિલ્લાનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 53.01% (94.27%) વર્ષ 2000-2001 માં 59.99% (92.85%) વર્ષ 2001-2002 માં 54.54% (94.50%) વર્ષ 2002-2003 માં 49.56% (89.04%) વર્ષ 2003-2004 માં 47.91% (87.37%) વર્ષ 2004-2005 માં 59.29% (94.83%) વર્ષ 2005-2006 માં 68.55% (97.20%) વર્ષ 2006-2007 માં 68.23% (95.58%) વર્ષ 2007-2008 માં 75% (97.84%) વર્ષ 2008-2009 માં 63.75% (96.88%) હતી.

6.3.4.6 વલસાડ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

વલસાડ જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના વલસાડ શહેર તથા 4 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત વલસાડ જિલ્લાનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 63.16% (95.64%) વર્ષ 2000-2001 માં 67.49% (95.97%) વર્ષ 2001-2002 માં 64.41% (97.45%) વર્ષ 2002-2003 માં 66.19% (94.58%) વર્ષ 2003-2004 માં 64.39% (95.06%) વર્ષ 2004-2005 માં 72.6% (97.12%) વર્ષ 2005-2006 માં 79.88% (98.79%) વર્ષ 2006-2007 માં 83.07% (99.06%) વર્ષ 2007-2008 માં 81.00% (98.67%) વર્ષ 2008-2009 માં 52.35% (97.44%) હતી.

6.3.4.7 સુરત જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

સુરત જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના સુરત શહેર તથા 9 તાલુકામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત સુરત જિલ્લાના સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 68.49% (96.50%) વર્ષ 2000-2001 માં 71.64% (96.67%) વર્ષ 2001-2002 માં 58.72% (95.13%) વર્ષ 2002-2003 માં 57.75% (93.64%) વર્ષ 2003-2004 માં 64.37% (95.10%) વર્ષ 2004-2005 માં 64.70% (95.39%) વર્ષ 2005-2006 માં 66.02% (95.69%) વર્ષ 2006-2007 માં 73.70% (97.13%) વર્ષ 2007-2008 માં 77.28% (97.94%) વર્ષ 2008-2009 માં 70.33% (97.09%) હતી.

6.3.4.8 દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ-10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના શાળાઓનાં સમગ્ર અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો

દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ધોરણ- 10 ના છેલ્લાં દશ વર્ષના 7 જિલ્લામાં વિભાજિત શાળાઓનાં સમગ્ર સરાસરી પરિણામો (કૌસની બહાર દર્શાવેલ) અને સંસ્કૃત વિષયનાં સરાસરી પરિણામો (કૌસની અંદર દર્શાવેલ) આધારિત દક્ષિણ ગુજરાતનાં સરાસરી પરિણામોની પરિસ્થિતિ વર્ષ 1999-2000 માં 57.22% (95.02%) વર્ષ 2000-2001 માં 62.71% (94.77%) વર્ષ 2001-2002 માં 56.05% (94.67%) વર્ષ 2002-2003 માં 53.13% (91.68%) વર્ષ 2003-2004 માં 58.23% (91.97%) વર્ષ 2004-2005 માં 60.32% (94.88%) વર્ષ 2005-2006 માં 61.39% (95.95%) વર્ષ 2006-2007 માં 71.58% (97.21%) વર્ષ 2007-2008 માં 73.23% (97.21%) વર્ષ 2008-2009 માં 61.65% (96.72%) હતી.

6.4 શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો

સંશોધકે હાથ ધરેલ સંશોધનનાં પ્રમુખ તારણોનો નિર્દેશ પૂર્વે કરવામાં આવ્યો છે. જે તારણો હકારાત્મક અને નકારાત્મક સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થયા છે. જેને સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરી દેવામાં આવ્યા છે. તે પૈકી નકારાત્મક સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થયેલાં તારણો સંદર્ભે સંશોધકે શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થોનો નિર્દેશ કરવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે.

- (1) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયના વર્તમાન પાઠ્યપુસ્તકો અભ્યાસક્રમના બધા હેતુઓ સિદ્ધ કરે એ આવશ્યક છે. સંસ્કૃત વિષયના અભ્યાસક્રમના સર્વ હેતુઓને હકીકતમાં ધોરણો અનુસાર પૂર્વેથી નિર્ધારિત કરીને જ પાઠ્યપુસ્તકોની સંરચના થવી જોઈએ. આ સંદર્ભે પાઠ્યપુસ્તકના રચયિતાઓને પણ દિશાસૂચનો કરીને પાઠ્યપુસ્તકોના પુનઃસંસ્કરણ વખતે અભ્યાસક્રમના બધા હેતુઓને સ્પર્શી શકાય તેવા સઘન પ્રયાસો થવા જોઈએ.
- (2) સંસ્કૃત વિષયના પાઠ્યપુસ્તકોની રચના વખતે વિદ્યાર્થીઓના માનસિક સ્તરને ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ. એ અર્થે સંસ્કૃત પાઠ્યપુસ્તકોની સંરચના થયા પછી સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોને નિમંત્રણ આપીને ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળે શિક્ષકો પાસેથી અભિપ્રાયો પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ અને એ અભિપ્રાયોને આધારે આવશ્યકતાનુસાર વિષયવસ્તુમાં પરિવર્તનો લાવવા જોઈએ.
- (3) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓની વયકક્ષાને ધ્યાનમાં લઈને વિષયવસ્તુને અનુરૂપ પૂરતા પ્રમાણમાં ચિત્રો મૂકાય એ આવશ્યક છે. એ અર્થે જ્યાં-જ્યાં વિષયવસ્તુ સંદર્ભે ચિત્રોની આવશ્યકતા હોઈ ત્યાં-ત્યાં યોગ્ય કદનાં ચિત્રો પાઠ્યપુસ્તકોના પુનઃ સંસ્કરણ વખતે મૂકાવા જોઈએ. શ્વેત શ્યામ ચિત્રો મૂકવાથી પાઠ્યપુસ્તકો વિશેષ ખર્ચાળ પણ બની શકતા નથી. એ દષ્ટિએ પાઠ્યપુસ્તકોમાં પૂરતા ચિત્રો મૂકાવા જોઈએ.
- (4) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય ભણાવતી વખતે કેવળ અનુવાદ વિધિ અપનાવવાને બદલે શિક્ષકોએ વર્ગખંડમાં વ્યવહારું વાતચીતમાં મૌખિક અભિવ્યક્તિને અગ્રતા આપવી જોઈએ. વિશેષતઃ શબ્દો અને વાક્યના ઉપયોગો વિષયવસ્તુ સાથે સાંકળીને વિશેષ પ્રમાણમાં થાય તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ. તે માટે પરસ્પર સંવાદો માટેના શ્રાવ્ય સાધનોનો પણ ઉપયોગ કરી શકાય. જેમકે ટેપરેકોર્ડર, દૂરદર્શન, સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રસારીત થતા દૂરદર્શન સમાચારો ઉપરાંત વીડીયો કેસેટો પણ બતાવી શકાય.

- (5) આવશ્યકતાનુસાર સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પદ્ધતિઓમાં પરિવર્તનો આવવા જોઈએ. એ અર્થે વિવિધ પદ્ધતિઓથી પરિચિત થવા માટે શિક્ષકોને સેવાકાલીન તાલીમ આપવી જોઈએ. બી.એડ્. કક્ષાના સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપકોના સહયોગથી અને સંસ્કૃત વિષયના તજજ્ઞોની સહાયથી વિવિધ પદ્ધતિઓથી શિક્ષકોને વાકેફ કરવા જોઈએ. આ ઉપરાંત નવીન શિક્ષણ પદ્ધતિઓના ઉપયોગ વાળી રાજ્યકક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય વ્યાકરણ સંદર્ભે સી.ડી. કે વીડીયો કેસેટ તૈયાર કરીને વિવિધ શિક્ષણ પદ્ધતિઓના નમૂનાઓ પણ રજૂ કરવા જોઈએ.
- (6) સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપનને ફળદાયી બનાવવા અર્થે શાળામાં ઉપકરણોની ઉપલબ્ધિ કે સુવિધા હોય તે આવશ્યક ગણાય. તે અર્થે વિષયવસ્તુને અનુરૂપ રાજ્યકક્ષાએ ઉપકરણો તૈયાર કરવા માટે શિક્ષકોને સેવાકાલીન તાલીમ પૂરી પાડવી જોઈએ. શિક્ષકો ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પણ અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા સાથે સંકળાયેલા ઉપકરણોની સંરચના કરીને માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં તેનો મહત્તમ ઉપયોગ થાય તે માટેના પ્રયાસો થવા જોઈએ.
- (7) માધ્યમિક શિક્ષણ તબક્કે સંસ્કૃત વિષયમાં સમાવિષ્ટ થતા વ્યાકરણને સરળતાથી શીખવવા માટે ટેપરેકોર્ડરનો ઉપયોગ વધે એ જરૂરી છે. વિશેષતઃ વ્યાકરણ સાથે સંકળાયેલા નામ, સર્વનામ, ક્રૂંદત, કાળવાચી રૂપો, સંખ્યાવાચી શબ્દો, સંધિના નિયમો તથા ઉદાહરણોને રેકોર્ડિંગ કરીને વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને પુનઃ પુનઃ શ્રવણ કરાવીને વિશેષ મહાવરો આપીને વ્યાકરણને સરળ અને રસપ્રદ બનાવવું જોઈએ. એ અંગે મુક્ત તાસોનો પણ ઉપયોગ કરીને વર્ગખંડની વચ્ચે ટેપરેકોર્ડર મૂકીને વ્યાકરણલક્ષી મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને તેનું શ્રવણ કરાવવું જોઈએ.
- (8) માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયને લગતા ગ્રંથો વસાવવા આવશ્યક ગણાય. માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયના ગદ્ય-પદ્યના સમાવિષ્ટ અંશો જે મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાંથી લીધા હોય તે ગ્રંથોની યાદી ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ દ્વારા થવી જોઈએ અને પાઠ્યપુસ્તકોના અંતે પણ એ સંદર્ભસૂચિ સ્વરૂપે મૂકાવી જોઈએ અને એ સંદર્ભસૂચિને ધ્યાનમાં લઈને વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃતના મૂળ ગ્રંથો ઉપલબ્ધ બને એવી વ્યવસ્થા શાળા સંચાલક મંડળ દ્વારા થવી જોઈએ. જેથી વિદ્યાર્થીઓ મૂળ ગ્રંથોનો વિદ્યાભ્યાસ કરતા થાય અને સંસ્કૃત વિષયમાં રસ લેતા થઈ શકે.

- (9) પ્રવર્તમાન પરીક્ષા પદ્ધતિ અને પ્રશ્નપત્રનાં માળખાંના સ્વરૂપમાં પરિવર્તનો લાવવા જોઈએ. સંદર્ભગ્રંથોનો ન્યાયપૂર્ણ ઉપયોગ થાય એ અર્થે મૌખિક પરીક્ષા સ્વરૂપે સંદર્ભગ્રંથોનો ઉપયોગ થાય તેવા પ્રયાસો હાથ ધરાવા જોઈએ.
- (10) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષકો સંદર્ભગ્રંથોનો મહત્તમ ઉપયોગ કરે એ આવશ્યક છે. એ અર્થે માધ્યમિક વિદ્યાલયોના ગ્રંથાલયોમાં સંદર્ભગ્રંથોની ઉપલબ્ધિ હોય એ આવશ્યક છે. ઉપરાંત સેવાકાલીન તાલીમ દરમિયાન સંદર્ભગ્રંથોનો ઉચિત અને મહત્તમ પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય એ અર્થે દિશાસૂચનો પણ થવા જોઈએ.
- (11) સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષકે દરરોજ ગૃહકાર્ય આપવું જોઈએ. એ ગૃહકાર્ય કેવળ લેખિત સ્વરૂપે જ ન હોય. પરંતુ મુખપાઠ, શબ્દોના અર્થો, વાક્યોનું ભાષાંતર સંદર્ભે મૌખિક અભિવ્યક્તિને ધ્યાનમાં રાખીને પણ આપવું જોઈએ. એ ગૃહકાર્ય આપ્યા પછી તેની ચકાસણી પણ થવી જોઈએ. શક્ય હોય તો એવા ગૃહકાર્યનું સ્થાન પરીક્ષાના પરિણામો સાથે પણ સાંકળી શકાય.
- (12) ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળે તૈયાર કરેલી સ્વાધ્યાયપોથીઓ વિદ્યાર્થીઓ સરળતાથી ખરીદી શકે તે અર્થે પ્રમાણમાં નાના કદની અને અલ્પ કિંમતની બને તેવા પ્રયાસો થવા જોઈએ. આવશ્યકતાનુસાર સંસ્કૃત વિષયની પરીક્ષાનાં માળખાને ધ્યાનમાં રાખીને સ્વાધ્યાયપોથી રચીને તેનું પ્રકાશન થવું જોઈએ. શક્ય હોય તો લેવામાં આવનારી કસોટીનાં પ્રશ્નો પણ વિશેષ પ્રમાણમાં તેમાંથી જ પૂછાય તેવા પ્રયાસો હાથ ધરાવા જોઈએ.
- (13) માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયને લગતી પ્રવૃત્તિઓ નિયમિત રીતે થાય તે જરૂરી છે. એ અર્થે આચાર્ય, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને સહયોગી બનાવવા માટે સંસ્કૃત વિષય સાથે સંકળાયેલ પ્રવૃત્તિઓને વિશેષ રસપ્રદ બનાવવી જોઈએ.
- (14) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની સમસ્યાઓ વિશેષતઃ સંસ્કૃતના વ્યાકરણ સંદર્ભે વિશેષ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. ક્યારેક ગોખણીયા અધ્યયનો સુધી વિદ્યાર્થીઓ પહોંચે છે. એ અર્થે આગમન-નિગમન પદ્ધતિનો મહત્તમ ઉપયોગ કરીને ઉદારણો સહિત શિક્ષકો કઈ રીતે સમજાવી શકે તે અર્થે

શિક્ષકોને સેવાકાલીન તાલીમ આપવી જોઈએ. આ ઉપરાંત વ્યાકરણ સંબંધિત બાબતો ટેપરેકોર્ડરની મદદથી, ચાર્ટ - ચિત્રોની મદદથી પુનરાવર્તિત સ્વરૂપે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મુદ્દા રજૂ કરવા જોઈએ. જેથી વિદ્યાર્થીઓ વ્યાકરણલક્ષી મુશ્કેલીઓથી મુક્ત બનતા જાય અને વિશેષ સ્પષ્ટ થતા જાય.

- (15) સંસ્કૃત વિષયના પ્રશ્નપત્રમાં અનુવાદને વિશેષ સ્થાન આપવામાં આવે છે, જે અનુચિત ગણાય. હકીકતમાં સંસ્કૃત વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓ અનુવાદ કરતા હોય છે. તે અનુવાદ ગોખણપટ્ટી સાથે સંકળાયેલો હોય છે. જેથી વિષયવસ્તુ સાથે સંકળાયેલ અનુવાદના વિધાનો ઉપરાંત અન્ય બહારના અનુવાદ સંદર્ભે ફકરા કે વિધાનોને પણ ઉચિત ગુણભાર અપાવો જોઈએ.
- (16) સંસ્કૃત વિષયનું શિક્ષણ હસ્તગત કરીને વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત ભાષામાં વ્યાવહારીક વાતચીત કરી શકે તે અર્થે માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત ભાષામાં સંસ્કૃતના તાસમાં વાતચીત કરવાની અગ્રતા આપવી જોઈએ. માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં અંગ્રેજી સ્પીકિંગ કોર્સની માફક સંસ્કૃત સ્પીકિંગ કોર્સને લગતા ગ્રંથો તૈયાર કરવા જોઈએ અને વિશિષ્ટ વર્ગો ચલાવીને સંસ્કૃત ભાષામાં સંભાષણને લગતા વર્ગોની સંખ્યા વધારીને વિદ્યાર્થીઓ વ્યાવહારીક સંસ્કૃત વાતચીત કરતા થાય એવા અભિગમને અગ્રતા આપવી જોઈએ.
- (17) માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ માટેના સમયમાં વૃદ્ધી થવી જોઈએ. એ અર્થે અન્ય વિષયોની માફક તાસોની સંખ્યા વધારવા માટે રાજ્યકક્ષાએથી નીતિ નિર્ધારિત થવી જોઈએ.
- (18) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયને વૈકલ્પિક વિષય ન બનાવતા ફરજિયાત વિષય તરીકે તેને સ્થાન આપવું જોઈએ. કારણ કે ધોરણ છ થી માંડી બાર સુધી સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ અપાય છે. આયુર્વેદ વિદ્યાશાખામાં જનારા વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ સંસ્કૃત વિષય ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યો હોવાથી સંસ્કૃત વિષયને ફરજિયાત બનાવવો આવશ્યક જણાય છે.
- (19) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય અંતર્ગત સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓ તથા સ્પર્ધાઓનું આયોજન થાય એ આવશ્યક છે. એ અર્થે સંવાદો સાથે સંકળાયેલી સ્પર્ધાઓ, શબ્દ ભંડોળ વાક્ય રચના, શ્રુતલેખન, અનુલેખન સાથે સંકળાયેલી સ્પર્ધાઓનું આયોજન થવું જોઈએ. આ ઉપરાંત સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી,

કાલિદાસ જ્યંતિ, ગીતા જ્યંતિની ઉજવણી શાળા કક્ષાએ થવી જોઈએ. આ ઉપરાંત શાળા કક્ષાએ પ્રદર્શનો તેમજ તજજ્ઞોના વ્યાખ્યાનો યોજવા જોઈએ. સુભાષિતાની, શ્લોકોના મુખપાઠ સંદર્ભે સ્પર્ધાઓનું અયોજન પણ થવું જોઈએ.

- (20) માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણી અર્થે સમગ્ર દિવસ દરમિયાન સંસ્કૃત વિષય સાથે સંકળાયેલા ગ્રંથો તેમજ સાધન સામગ્રીનો સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દ પ્રયોગ સંદર્ભે પ્રદર્શનનું આયોજન થવું જોઈએ. આ ઉપરાંત સંવાદો, નાટક, ગરબો, વકતવ્ય, વકતૃત્વ સ્પર્ધાઓ, શ્લોકગાન, ગીતગાનને અગ્રતા આપીને મહત્તમ પ્રમાણમાં વિદ્યાર્થીઓ સહભાગી બને તે માટેના પ્રયાસો થવા જોઈએ. સંસ્કૃત દિવસની ઉજવણીનો પ્રારંભ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અનુસાર યજ્ઞહોમ તથા આહુતિને ધ્યાનમાં રાખીને કરી શકાય.
- (21) માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષયના તજજ્ઞોના વ્યાખ્યાનોનું આયોજન થવું જોઈએ. એ માટે સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષકે તજજ્ઞોની યાદી બનાવી પ્રતિવર્ષે જુદા-જુદા તજજ્ઞોના વ્યાખ્યાનો જુદા-જુદા વિષયો પર યોજાય તેવું આયોજન આચાર્ય અને શાળા સંચાલક મંડળના સહયોગથી કરવું જોઈએ.
- (22) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષયની બાહ્ય પરીક્ષાનું આયોજન થવું જોઈએ. તે અર્થે માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં શિક્ષકે વિશેષતઃ સંસ્કૃત ભાષા અંતર્ગત પ્રથમાં, પ્રારંભિણી, પરિચય, પ્રવેશિકા અને વિશારદ જેવી પરીક્ષાઓ ક્રમશઃ વિદ્યાર્થીઓ આપી શકે તે અર્થે વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરકબળ પૂરું પાડવું જોઈએ.

6.5 ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો

કોઈપણ સંશોધન સંપૂર્ણ છે એમ તો ન કહી શકાય. ફલતઃ કોઈપણ સંશોધન આખરી પણ ન હોઈ શકે. પ્રત્યેક સંશોધનની કેટલીક મર્યાદાઓ હોય છે. પ્રસ્તુત સંશોધન પણ એનાથી અપવાદરૂપ ન હોઈ શકે. આથી ભવિષ્યમાં આ પ્રકારનાં સંશોધનોને વેગ મળતો રહે અને માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચ શિક્ષણ સ્તરે અન્ય વિષયોના અધ્યાપન કાર્યમાં નડતી સમસ્યાઓના ઉકેલ મેળવવા તેમજ ભાવિ સંશોધકોને માર્ગદર્શનરૂપ બનવાના આશયથી સંશોધકે અહીં ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો દર્શાવવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે.

- (1) ગુજરાત રાજ્યમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ.
- (2) દક્ષિણ ગુજરાતનાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ.
- (3) માધ્યમિક વિદ્યાલયોના વિદ્યાર્થીઓના સંસ્કૃત વિષય પ્રત્યેના વલણોનો અભ્યાસ.
- (4) માધ્યમિક શિક્ષણ કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય છોડવા પાછળનાં કારણોનો અભ્યાસ.
- (5) નવસારી જિલ્લાની નગરપાલિકા સંચાલિત, ખાનગી અને જિલ્લા પંચાયત સંચાલિત પ્રાથમિક શાળાઓમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિ અંગે તુલનાત્મક અભ્યાસ.
- (6) સુરત જિલ્લાનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણા માટેના પ્રયત્નોનો અભ્યાસ.
- (7) વલસાડ જિલ્લાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણ પ્રત્યેનાં વલણોનો અભ્યાસ.
- (8) ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ સંસ્કૃત વ્યાકરણના અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં નડતી સમસ્યાઓનો અભ્યાસ.
- (9) માધ્યમિક શિક્ષણ સ્તરે સંસ્કૃત વિષયના અધ્યયન-અધ્યાપનનાં ઉપકરણોની ઉપલબ્ધિ અને તેની ઉપયોગિતાનો અભ્યાસ.
- (10) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ તબક્કે અપનાવાતી સંસ્કૃત અધ્યાપન પદ્ધતિઓનો અભ્યાસ.
- (11) ભરૂચ અને નર્મદા જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓમાં સંસ્કૃત વિષયના શિક્ષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિ અંગે તુલનાત્મક અભ્યાસ.
- (12) તાપી જિલ્લાના માધ્યમિક વિદ્યાલયો દ્વારા સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણને ગુણવત્તા સભર બનાવવા થતાં પ્રયત્નોનો અભ્યાસ.
- (13) નવસારી જિલ્લાની માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના સંસ્કૃત વિષયના અધ્યાપન અંગેના અભિપ્રાયોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ.
- (14) ઉચ્ચ શિક્ષણ તબક્કે સંસ્કૃત વિષયના અધ્યયન-અધ્યાપનનાં ઉપકરણોની ઉપલબ્ધિ અને તેની ઉપયોગિતાની અસરકારકતાનો અભ્યાસ.

આ રીતે પ્રસ્તુત સંશોધનના આ અંતિમ પ્રકરણમાં સંશોધકે સંશોધનનો સારાંશ, તારણો, શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થો અને ભાવિ સંશોધનનાં ક્ષેત્રો દર્શાવવાનો ઉપક્રમ રાખેલ હતો.

સાંપ્રત સમયમાં શિક્ષણનું મહત્ત્વ ડગલે ને પગલે વધતું જાય છે, ત્યારે શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા અગત્યની થઈ પડે છે. આ ગુણવત્તા વધારવા માટેના પ્રયત્નોના આરંભબિંદુ સમાન માધ્યમિક કક્ષાએ સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ જાણી શકાય તો નિશ્ચિત દિશામાં પ્રયાણ કરવા માટે માર્ગદર્શન મળી શકે. આ હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધકે પ્રસ્તુત સંશોધન દ્વારા દક્ષિણ ગુજરાતનાં માધ્યમિક વિદ્યાલયોમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાનો નમ્ર પ્રયાસ કર્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનનાં હેતુઓના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થયેલાં તારણો સંસ્કૃત વિષય શીખવતા શિક્ષકો, આચાર્યો, સંસ્કૃત વિષયમાં રસ લેનારા સંશોધકો, સંસ્કૃત વિષયના પાઠ્યપુસ્તકોના રચયિતાઓ તથા કેળવણીકારોને ઉપયોગી નીવડશે તો સંશોધકનો પ્રયાસ સાચા અર્થમાં યોગ્ય ગણાશે.

સંદર્ભસૂચિ

ગુજરાતી પુસ્તકો

- (1) ઉચાટ, ડી.એ. (1997). **સંશોધન સમસ્યા પસંદગીના સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારું આધારો.** રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, ગુજરાત રાજ્ય.
- (2) ઉચાટ, ડી.એ. (2000). **સંશોધનની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ.** રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, ગુજરાત રાજ્ય.
- (3) કોઠારી, જયંત. (1994). **ભાષા પરિચય અને ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (4) જોષી, એચ.ઓ. (1985). **સંશોધન અહેવાલ લેખનની ભૂલો.** રાજકોટ : આશુતોષ પ્રકાશન, સહકાર સોસાયટી.
- (5) દરજી, ડી.એમ. (1985). **શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકનની પ્રવિધિઓ.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (6) દેસાઈ, કે.જી. અને અન્ય. (1984). **શૈક્ષણિક પરિભાષા અને વિભાવના.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (7) દેસાઈ, કે.જી. (1994). **શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શનની પ્રવિધિઓ.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (8) દેસાઈ, એચ.જી. અને દેસાઈ, કે.જી. (1997). **સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ.** છઠ્ઠી આવૃત્તિ, અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (9) દેસાઈ, ડી.એમ. અને ચૌધરી, આર.બી. (1997). **શૈક્ષણિક આયોજન.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (10) ધારૈયા, રમણલાલ. (1967). **પ્રાચીન ભારતીય રાજ્યશાસ્ત્ર.** બીજી આવૃત્તિ, અમદાવાદ : અનડા બુક ડેપો, ગુજરાત રાજ્ય.
- (11) પટેલ, જી.વી. (1990). **વૈદિક સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિ.** અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (12) પટેલ, એમ.એમ. (2003). **વિકસતા ભારતમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક.** અમદાવાદ : બી.એસ. શાહ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય.
- (13) પરમાર, જી.એસ. (2002). **શિક્ષણના સિદ્ધાંતો.** સુરત : પોપ્યુલર પ્રકાશન.

- (14) પારેખ, બી.યુ. અને ત્રિવેદી, એમ.ડી. (1989). *શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર*. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
- (15) ભટ્ટી, આર.એમ. અને પંડ્યા, એમ.બી. (1999). *સામાજિક સંશોધન પદ્ધતિઓ*. અમદાવાદ: અનડા પ્રકાશન.
- (16) મોલિયા, એમ.એસ. (2003). *વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિ*. રાજકોટ : અર્થ ગ્રાફિક્સ.
- (17) શાહ, ડી.બી. (2004). *શૈક્ષણિક સંશોધન*. યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.

હિન્દી પુસ્તક

- (1) જોગલેકર, એન.એમ. અને તિવારી, બી.એચ. (1964). *રાષ્ટ્ર ભાષા વિચાર સંગ્રહ*. અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.

સંસ્કૃત પુસ્તકો

- (1) દવે, પી.સી. અને દવે, એસ.જે. (1992). *સ્વપ્નવાસવદત્તમ્*. પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ : સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર.
- (2) પટેલ, આર.કે. (2010). *યક્ષરસિકાલહરી*. અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય.
- (3) પાઠક, વી.વી. (1996). *સંસ્કૃતમ્*. અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય.
- (4) પંડ્યા, વિજય. (2004). *અનુનય*. પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય.
- (5) પંડ્યા, શાન્તિકુમાર. (1994). *હર્ષચરિતમ્*. પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય. (ઉચ્છવાસ-1-2).
- (6) પંડ્યા, એસ.એમ. અને માધવ, એચ.ડી. (1990). *કાવ્યપ્રકાશ*. અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય. (ઉલ્લાસ-1).
- (7) શેલડીઆ, ડી.એન. અને બાલદા, સી.વી. (1991). *રઘુવંશમ્*. પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ : સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર. (સર્ગ-6, 7).
- (8) શુક્લ, આર.એમ. (1995). *કાવ્યમીમાંસા*. પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ : પાર્શ્વ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય. (અધ્યાય-1).

અંગ્રેજી પુસ્તકો

- (1) Aggarwal, J.C. (1975). *Educational Research*. New Delhi : Arya Book Depot.
- (2) Best, J.W. *Research in Education*. U.S.A. : U.S.A. Prentic Hall Inc. Cliffs.
- (3) Best, J.W. and Khan, J.Y. (1986). *Research in Education*. Edition Fifth, New Delhi : Prentic Hall of India.
- (4) Kerlinger, F.N. (1993). *Foundation of Behavioral Research*. New York : Educational and Psychological inquiry. Rine hat and winston in.
- (5) Kolkat, T.C. (1973). *New Radiant Redear's Book*. Bombay : Allied Publishers.
- (6) Kimball, W. (1950). *Supervision for Better School*. New York : Prentic Hall of India.
- (7) Pandey, K.P. (1983). *Fundamentals of Education Research*. First Edition, Gaziabad : Amita's Prakashan.

અન્ય સંદર્ભ સાહિત્ય

- (1) દેસાઈ, એમ. પી. (1949). *સાર્થ ગુજરાતી ઝોડણીકોશ*. અમદાવાદ : ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, નવજીવન પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય.
- (2) ભગવતસિંહજી. (1955). *ભગવદ્ગોમંડલ*. રાજકોટ : પ્રવીણ પ્રકાશન, ગુજરાત રાજ્ય. (ભાગ-9).
- (3) સંસ્કૃત અને વેદ - અગ્રલેખ, *ગુજરાતમિત્ર અને ગુજરાત દર્પણ*, અંક-207, વર્ષ-40, સુરત : પ્રવીણકાંત ઉત્તમરામ રેશમવાળા, ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રેસ, ગુજરાતમિત્ર ભવન, સોની ફળિયા. તા. 18 જૂન 1976.
- (4) Gokak, V.K. (1964). *Vebstur's New International Dictionary*. New York : Asia Publishing House.
- (5) Report of Sanskrit Commission. (1958). New Delhi : *Ministry of Education and Scientific Research*. Government of India.
- (6) International Sanskrit Conference. (1972). New Delhi : *Souvenir*. Government of India.
- (7) Summary of Papers, Volume-3, International Sanskrit Conference. (1972). New Delhi : *Ministry of Education and Social Welfare*. Government of India.

લઘુશોધ નિબંધ (અપ્રકાશિત)

- (1) ગજજર, વી. એ. (2000). વલસાડ અને નવસારી જિલ્લાઓની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં અંગ્રેજી વિષયની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (2) ટંડેલ, એ. ડી. (2008). નવસારી જિલ્લાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (3) ઠાકોર, ડી. કે. (1996). દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં સ્નાતક, અનુસ્નાતક કક્ષાએ ગુજરાતી વિષયની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (4) પટેલ, કલ્પેશ. (2007). મહુવા તાલુકાના માધ્યમિક શિક્ષણમાં અંગ્રેજી શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (5) પટેલ, જે. યુ. (1998). ભરૂચ જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓમાં અંગ્રેજી વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (6) ખગડા, જી. એમ. (2008). સુરત શહેરની માધ્યમિક શાળાઓમાં સંસ્કૃત વિષય શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (7) ભડિયાદરા, એસ. જી. (1996). વાલોડ તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી વિષયના અધ્યયનમાં નડતી સમસ્યાઓનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી સુરત.
- (8) મોદી, ભાવના એ. (1995). માધ્યમિક કક્ષાએ અંગ્રેજી વિષયની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.

- (9) શેખ, એમ. એ. (2000). *દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટીમાં સ્નાતક, અનુસ્નાતક કક્ષાએ હિન્દી વિષયની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો એક અભ્યાસ*. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (10) શાહ, વી. ડી. (1991). *સુરત શહેરની માધ્યમિક શાળાઓમાં અંગ્રેજી શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ*. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.
- (11) સુખડીયા, એન. (2005). *નવસારી જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓમાં અંગ્રેજી વિષયના શિક્ષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ*. અપ્રકાશિત એમ. એડ્. લઘુશોધ નિબંધ, સુરત : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.

મહાશોધ નિબંધ

- (1) Patil, (1985). *The English Language Achievement of Shivaji University*. Fourth Survey of Research in Education, New Delhi, National Council of Educational Research and Training, Shree Aravindo Marg.
- (2) Bhattacharyaji, (1984). *An Investigation into the Teaching of English in the Highschool of East Khasi Hills District of Meghalaya*. Fourth Survey of Research in Education, New Delhi, National Council of Educational Research and Training, Shree Aravindo Marg.
- (3) Valia, (1981). *An Evaluative Study of English at the Secondary Level in Rajasthan*. Fourth Survey of Research in Education, New Delhi, National Council of Educational Research and Training, Shree Aravindo Marg.
- (4) સેન્ટ, (1982). એ થાઈલેન્ડ અને ખેંગકોકના શિક્ષકોના અંગ્રેજી વિષયના અધ્યાપન અંગેના અભિપ્રાયોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ. Cited in : International Dissertation Abstract USA UMI Company. VOI-45. NO. 12.
- (5) Chan, A. (2002). *English Teachers Opinions about English Teaching in the Elementary Schools of Taiwan*. In Dissertation Abstracts International, VoI-63. No. 4, October, 2002.

- (6) chiou, A. (2004). *Taiwaness EFL Teachers Beliefs about Reading and Language Teaching*. Texas Woman's University. In Dissertation Abstracts International. VoI-65. No. 12, June, 2007.
- (7) Dicken, (1988). *Teching Methods and Effectiveness of English Teachers in Indonesia*. In Dissertation Abstracts International, VoI-47. No. 12.
- (8) Ghosh, A. (1977). *A Study of Back Wardness in English in the Secondary Schools of West Bengal*. Buch M. B., Second Survey of Research in Education. Baroda : M.S. University.
- (9) Guadalupe, G. (2006). *A Study of Teacher Effectiveness in the Teaching of Literacy to Middle Schools English Language Learners Using the Language Enrichment II Program*. In Dissertation Abstracts International. VoI-67. No. 7, January, 2007.
- (10) Ghosn, I. (2002). *Teachers and Students Interacting Around the Text book : An Exploratory Study of Children Developing Aacademic Second Language Literacy in Primary School English Language Classes in Lebanon*. In Dissertation Abstracts International, VoI-63. No. 4, October, 2002.
- (11) Katsuinala, (2003). *ꣳ Recontextutlizing English as a Foreign Language Instruction The Case of English Instruction in Japan*. In Dissertation Abstract International. The Humanities and Social Science. University Microfilms International VoI-64. No. 5.
- (12) Mehta, (1998). *An Exploratory Study of Gujarati Language Teaching in Upper Primary Schools of Baroda City*. Sixth Survey of Educational Research from [Http://Edu.Research. DAUNIV.AC](http://Edu.Research.DAUNIV.AC). in.
- (13) Rajgopalan, S. (1975). *A Study of the Curricucam of English Subject in the Primary and Education of Madras state*. Buch M. B., Second Survey of Research in Education. Baroda : M.S. University.

- (14) Sharma, R. K. (1986). *A Study of the Problems of Teaching English in Bihar*. In M. B. Buch. Fourth Survey of Research in Education. (1983-88). New. Delhi : NCERT, Shree Aravindo Marg.
- (15) Shastri, V. D. (1989). *A Study of the Existing Position of Teaching of Sanskrit Language*. In M. B. Buch. Fifth Survey of Educational Research (1988-92). New. Delhi : NCERT, Shree Aravindo Marg.
- (16) Tielt, (1984). એ Tielt, (1984). એ *The Role of Motivation and Language Use for Learning English as a Second Language*. In Dissertation Abstract International. The Humanities and Social Science. University Microfilms International VoI-45. No. 12, Part II .
- (17) Vora, I .A. (1973). *Critical Study of the Present Position of Teaching English in Secondary School of Gujarat State*. Buch M. B., Second Survey of Research in Education. Baroda : M.S. University.

Websites

- www.apastyle.org.
- www.ntlf.com.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/contacts.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/edu.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/index.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/stat.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/stat3.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/stat4.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/deo/surat/stat9.htm.
- www.gujarateduction.gswan.gov.in/matrixgride/index.htm.